

případě toto hledisko adaptace by mělo být uplatněno i při analýze sociální mobility obyvatelstva, zejména v krajích, kde přesuny obyvatelstva z vesnice do města jsou velké (např. východní Slovensko).

V této práci je i mnoho dalších zajímavých problémů. Autorka se nevyhýbá ani těm nejohroženějším. Všimá si takových otázek, jako jsou problémy, se kterými se setkávají rozvedení, jako jsou kritické situace v manželství, kdy a proč vznikají atd. Práce po každé stránce přináší mnoho pro poučení lidí, kteří se touto tematikou zabývají anebo jinak mají o ni zájem.

Martin Marušiak

Verifikační techniky výzkumu o vlivu televize v NSR

Televize vyvolala tisíce diskusí a úvah, které vedly k řadě výzkumů. Velmi zjednodušeně lze výsledky shrnout takto: přetížení smyslových receptorů a nezdravá distribuce volného času a na druhé straně rozšířená možnost poznávání všech oblastí lidského konání. U nás proběhlo dosud jen několik pokusů ve výzkumu televize, a již proto si zaslouží pozornosti studie Gerharda Maletzkeho *Fernsehen im Leben der Jugend*, v které autor shrnuje poznatky z výzkumu mezi 400 mladistvými z Hamburku. Výzkum prováděl Hans-Bredow Institut v r. 1959. Nemám v úmyslu prezentovat tyto výsledky, i když se nelze ubránit uvedení těch, které souvisí jednak s hypotézou a jednak s procedurou výzkumu, která ukazuje sice ne nové, ale účinné a vtipné verifikační techniky.

Zmíněná studie kromě jiných otázek postihuje především problematiku televize v relaci k mladistvým. Dětem nabízí televize svět dospělých, realitu všedního dne, jinak dětem nedostupnou. Doba, kterou např. děti v USA stráví u televizoru, se rovná asi době strávené ve škole (20–25 hod. týdně). Dospělí buď s rozvahou volí nebo (ve většině případů) vytvrle konzumují nabízené kulturní zboží. Otazník visící nad hlavou mládeže se snažil rozluštit G. Maletzke. Setřený soubor zastupoval rovnoměrně hamburskou mládež ve věku 15–20 let z hlediska sociologických znaků: pohlaví, věku, vzdělání a sociálních vrstev. Tento záměrně vybraný soubor v udaném věku se skládal z poloviny z těch, kteří vlastní televizi (diváci), a z poloviny z těch, kteří televizi dosud nemají (nediváci). Obě tyto podskupiny byly také rovnoměrně zastoupeny jak počtem, tak i znaky. Vzhledem k celkovému složení hamburského obyvatelstva byly sociální vrstvy zastoupeny takto:

sociální vrstva A 10 %
sociální vrstva B 55 %
sociální vrstva C 35 %.

Tomuto složení odpovídá poměrně i složení obou podskupin, i když u diváků je sociální vrstva B zastoupena o něco silněji. (viz tab.)

Pokud jde v této studii o pojem „sociální vrstva“, zachovává autor v podstatě v NSR akceptované dělení Schelského:

	Nediváci	Diváci	Celkem
Sociální vrstva A	11 %	8 %	10 %
Sociální vrstva B	50 %	60 %	55 %
Sociální vrstva C	39 %	32 %	35 %

horní vrstva A: vedoucí pracovníci, akademici, velcí a střední podnikatelé, vyšší a střední úředníci;

střední vrstva B: malí podnikatelé, nižší úředníci a zaměstnanci, kvalifikovaní dělníci;

dolní vrstva C: zaškolení a pomocní dělníci.

Toto dělení je poplatné americkým vzorům a nekryje se s u nás obvyklým sociálním dělením; vzhledem k tomu, že jde o sociální status rodičů, může si čtenář provést příslušné korektury sám.

Pro uvedení do problematiky tohoto výzkumu bude užitečné stručně uvést hypotézy, které autor zkoumal. V podstatě jde o porovnání kulturních a společenských aktivit v jejich relaci s vlivem televize na jedince i na rodinný kolektiv.

Televize zaujímá v celkovém fondu volného času mladých diváků jedno z prvních míst a brání této podskupině věnovat se ve větší míře zálibám, jako např. čtení, sportu, kinu atd., a to v porovnání s podskupinou nediváků, která má daleko větší možnosti.

Televize jako nový sdělovací prostředek se vyznačuje zvláště tím, že vytváří zvláštní příjmovou situaci, a to ve formě příjmu informací v domácím prostředí v relativně malé skupině členů rodiny, přátel, příbuzných. Toto prostředí ovlivňuje chování a návyky diváků a diferencuje jejich vztah k rodině a k jejich okolí. Televize podněcuje spíše společenskou než individuální aktivitu.

Televize působí silně na život mládeže a mládež to vědomě i nevědomě pocituje. Značná část mládeže však zachovává více či méně negativní postoj k televizi – i s vědomím jejich hodnot – a pocituje tento vliv ve spojení se svým vlastním životem v rodinném kolektivu.

Nakonec ještě poznámku. Pokud autor píše o „Německu a německém“, pak je míněna Německá spolková republika a její mládež. Pokud autor píše o volném čase, pak jím v této studii rozumí onu dobu, která zbývá po odečtení spánku a pracovní doby (u žáků vyučování a učení se). Toto hrubé dělení volil autor ze dvou důvodů: jednak se střetl s různými možnostmi u mládeže zaměstnané a školní, a jednak narazil na problém druhého volného dne v týdnu, který se již projevuje u mládeže zaměstnané v průmyslových závodech. Na podobné problémy narazí naše společnost v budoucnosti také. Stejně tak je pro nás aktuální autorova poznámka o upřesnění rozlišovacích sociologických znaků. Mnohé práce našich autorů by získaly na ceně, kdyby je bylo možno srovnávat s pracemi jiných domácích či zahraničních autorů. Dosud tomu tak není, a proto i některé po-

znatky, namáhavě našimi institucemi získané, jsou promárněnou příležitostí.

Aby autor docílil *komplexního pohledu* na osobnost mladého člověka a mohl vysondovat negativní i pozitivní postoj k televizi, zvolil kombinaci kvantitativní a kvalitativní metody. Proto také provedl srovnávání odpovědí z dotazníků s řadou odpovědí z přímých rozhovorů, tedy uzavřených otázek s otevřenými otázkami. Podařilo se mu tak v četných případech objevit psychologické pozadí motivace negativního či pozitivního přístupu k televizi. Toto spojení obou metod dosti přesně vystihlo osobnost šetřené osoby; námitky proti možnosti subjektivní interpretace ze strany výzkumníků odmítá autor poukazem na přesnou instruktaž, která může zabránit deformaci sdělení. Otázka je dosti složitá. Chceme-li v přímém rozhovoru tou nebo onou formou vniknout hlouběji do introspektivních motivů jednání či prožitku, vstupujeme vždy do osobního kontaktu dvou osob. I při zachování určitého odstupu, instruktaže a metody se výzkumník často neubrání minimálnímu ovlivnění. Většinou však jde o nepatrné deformace a odchylky z nich vyplývající možno považovat za zanedbatelné.

Hloubkový interview a skupinové rozhovory tvořily další součást procedury. Aby vyloučil pochybnosti ve směru psychologického působení na šetřené osoby při písemném záznamu, navrhl autor použít při interview magnetofonů. Vzhledem k tomu, že mládež má s magnetofony dostatek zkušeností, nepůsobilo nahrávání rušivě. Výzkumníci se podíleli na předvýzkumu a prošli instruktaží zvláště u otázek kvalitativního charakteru. Individuální rozhovory byly přizpůsobeny rozdílným možnostem respondentů a jejich vzdělání, mentalitě atd. Se stejnými osobami byly provedeny skupinové rozhovory, kterých se účastnilo 8–12 osob. Po shlednutí určitého programu byl navázán kontakt s diváky a rozhovor zaměřen k vymezeným otázkám. Tyto diskuse i záznamy z interview bylo možno si kdykoli přehrát, protože metráž byla kódována a číslována, vypracován heslář a tak usnadněna identifikace každého šetřené při převodu do písemného záznamu.

Další dvě techniky pokládám pro verifikaci již získaných informací kvalitativního charakteru za nejdůležitější. Protože nejsou tak často používány, uvedu jejich techniku podrobněji.

Projekční metody jsou založeny na vizuálním podnětu, který byl v tomto případě vyvolán dvěma záměrně kontrastními obrázky. Tyto obrázky byly vybrány po delším předvýzkumu v terénu. Obrázky znázorňují dvě rozdílné situace, zcela běžné v rodině s televizorem a v rodině bez televizoru. Prvý obrázek, který měl uvést šetřenou osobu do situace, představoval rodinu bez televizoru, po večeři, kdy otec se zabývá něčím u stolu s většími dětmi (hry nebo úkoly) a nejmladší si hraje s matkou. Reakce mládeže dokázala jejich smysl pro fantazii i realnost. Mládež se lehce orientovala a interpretovala námět celkem shodně jako „příjemná rodinná pohoda“. Ukáží ještě na několika autorových zjištěních, jak hlu-

boce je v myslí částí mladých lidí zafixován smysl pro rodinu a rodinné prostředí.

Druhý obrázek byl opakem prvního. Do prostoru pokoje vyznačuje světlo televizoru, otec s matkou a staršími dětmi sedí před obrazovkou. Většina komentářů vyzněla takto: „Žádný rodinný život“. Vyskytly se ovšem i názory pozitivní, které hodnotily skutečnost, že se rodina — na rozdíl od minulosti — schází a tráví takto společně večer.

Jak jsem již uvedl, byly obrázky prověřovány předvýzkumem. Prvé návrhy např. ukázovaly konkrétní tváře, což leckomu mohlo připomenout člena vlastní rodiny a ovlivnit jeho výpověď. Proto byly provedeny úpravy a zobrazeny pouze siluety formou stínových obrázků, ale tak, aby nebylo pochyb o funkci vykreslené osoby v rodině.

Autor výsledků této projekční metody používá jen jako relativní podklad, a ne jako absolutní hodnotu. Ovšem jako orientační materiál k celkovému posouzení a k verifikaci dříve zjištěných názorů autorovi tyto výsledky velmi dobře posloužily. Tak například na druhý obrázek s televizorem reagovali mladiství z celého souboru takto:

pozitivní odpovědi 40 %
negativní odpovědi 50 %
neutrální odpovědi 10 %.

K překvapujícimu zjištění došel autor, když rozdělil soubor na podskupinu diváků a nediváků. V podstatě se zjištěný model nezměnil! Ukázalo se však, že rozhodující význam pro pozitivní nebo negativní stanovisko má vzdělání a sociální příslušnost. Na situaci na druhém obrázku reagoval soubor rozdělený podle znaku vzdělání takto:

	Národní škola	Střední škola	Vysoká škola	Celkem
Pozitivní	48 %	32 %	16 %	40 %
Negativní	43 %	53 %	78 %	50 %
Neutrální	9 %	15 %	6 %	10 %
Celkem	100 %	100 %	100 %	100 %

Rozdělení podle znaku sociální vrstvy:

	Horní	Střední	Dolní
Pozitivní	21 %	38 %	49 %
Negativní	69 %	55 %	38 %
Neutrální	10 %	7 %	13 %
Celkem	100 %	100 %	100 %

Pro zajímavost uvádím některé výsledky této verifikační techniky.

Positivní zjištění:

Páni, rodinka u televizoru; to je pohodlíčko! Příjemný večer — všichni se shromáždili u televizoru.

Rodina sleduje televizi — všichni se tu sešli pohromadě.

Televize — jako vždycky. Rodina zůstává doma v teple a pohodlí.

Negativní zjištění:

Všeobecný úpadek rodinného života! Sedí, mlčí a jen koukají.

Rodina s nedostatkem fantazie! Dřepí u televizoru bez aktivní zábavy.

Moderní rodinný život — nikdo neřekne ani „á“.

To je jako u nás. Já televizi nenávidím, nikdo se se mnou nebaví.

Aby mohla být dosavadní zjištění ještě pro-
věřena, provedl autor další pokus a realizoval
pomocí testů *techniku nedokončených vět*.

Po několikadenním předvýzkumu v terénu
vybudoval model tří vět, které nebyly dokon-
čeny. Šetřené osoby měly ihned po přečtení
reagovat a větu dokončit. Soubor vět, který
byl předložen podskupině diváků i nediváků,
zněl:

1. Od té doby, co máme televizi... (jen u diváků)
2. Lidé, kteří často sledují televizi... (obě skupiny)
3. Televize by se měla... (obě skupiny).

Věty napovídaly smysl dotazu, avšak dá-
valy současně možnost variací a výběru. Bylo
stejně možno odpovědět negativně jako po-
sitivně. V této fázi výzkumu se prokázala
angažovanost šetřených mladistvých. Autor
zdůrazňuje, že pouze 5 % souboru neznalo
odpověď.

Například na třetí větu reagovalo 37 %
nediváků a 26 % diváků zhruba takto: „Tele-
vize by se měla... s mírou užívat!“. Stejně
tak podpořilo 16 % mladistvých na Západě
značně rozšířený názor, že nadměrné sledo-
vání televize škodí očím. Na základě zjiště-
ného materiálu zdůrazňuje autor, že značná
část mládeže má kritické stanovisko k televizi
jako k prostředku, který zabíjí představivost a
fantazii, vede k pasivitě, zhostejnění, leni-
vosti. Na druhé straně se mnoho mladých
vyjádřilo v tom smyslu, že televize podporuje
obraznost výpovědi a pravdivost informace.
Dvakrát tolik nediváků vyjádřilo svůj názor
o „tuposti a pasivitě“ televize (15 %) jako
diváků (7 %). Autor dovozuje, že nutno počítat
i s vlivem tisku, dospělých a veřejných
diskusí a nutnost studovat tyto názory hlou-
běji. Mnoho šetřených doplnilo větu: Lidé,
kteří často sledují televizi...

nemají fantazii;
nemají vlastní zájmy;
ztrácejí se sami sobě;
ztráti schopnost přemýšlet.

Autor znovu upozorňuje na pocit, kterým
část mládeže trpí. Obvyklý večerní rozhovor
v rodině — i když byl mnohdy nepříjemný
(úkoly, kontrola, testy) — tato část mládeže
dostí postrádá. Protože si na tento fakt přímo

stěžovalo jen 13 % nediváků a 7 % diváků,
nepřiznává autor tomuto zjištění tak vysokou
průkaznost.

Atraktivitu televize, spočívající v omezení
„flákání po ulicích“, podtrhuje 10 % nediváků
a 6 % diváků jako pozitivní jev:

Lidé, kteří sledují často televizi...
jsou vázání na domov, nechodí do ulic;
zpohodlní a nikam nechodí;
nechodí ven — do ulic.

Záznamy z individuálního hloubkového in-
terview zněly takto:

Televize může zničit rodinný život — hlavní
vina však není na televizi.

Rodinka dřepí před obrazovskou a mlčí;
chybí harmonie rodinného života.

Během dne se nevidíme a večer sedíme každý
sám pro sebe.

S kým si mám doma popovídat? Rodinné
vztahy se změnily!

Konečný závěr doplnila i technika doplňo-
vání vět:

Lidé, kteří sledují často televizi...

ztrácejí kontakt mezi sebou;
nemají žádný rodinný život;
nemají si co říci;
něco tu nehraje, to není rodina.

Od té doby, co máme televizi...

to není, jak to bylo. Když někdo něco
řekne, táhne hned vyleti a matka říká: Ne-
vyrušuj!
rodinný život vymírá;
ztratila se nálada, která doma bývala;
už jsme o tom hovořili, otec řekl, že když
nebude něco pěkného, že to zavře!

Celkem 19 % celého souboru poukázalo na
negativní vliv televize a autor oprávněně žá-
dá, aby tomuto hlasu byla věnována i nadále
pozornost.

Ve shrnutí dospěl autor srovnávací analý-
zou k mnohým závěrům, z nichž některé byly
potvrzeny pokusnými výzkumy i u nás. Celý
výzkum byl prováděn během všech ročních
období a zasáhl všechny vrstvy mládeže. Au-
tor formuluje své závěry velmi opatrně a se-
riózně, v mnoha případech (např. v otázce
působení televize na rodinný život) požaduje
další intenzivní výzkum, který zvláště k per-
spektivnímu vlivu televize jako všelidového
prostředku šíření informací by pomohl objas-
nit další aspekty. V tomto závěru se autor
také pokusil na základě zjištěných faktorů
určit *kategorie typů diváků i nediváků*,
a to v relaci s jejich kritickým či nekritic-
kým postojem k televizi. Toto dělení nutno
brát s rezervou a vyčkat hlubšího psycholo-
gického výzkumu motivace názorů velkoměst-
ské mládeže nebo mládeže jako celku.

Názory mládeže na televizi — podskupina nediváků:

1. Neomezeně pozitivní hodnocení	42 %
2. Pozitivní s racionálním
přehodnocením	18 %
3. Pozitivní hodnocení s výhradami	16 %
4. Neutrální až negativní hodnocení	22 %
5. Intelektuálně snobistické odmítnutí	2 %

Podskupina diváků:

1. Neomezeně pozitivní hodnocení televizi a zájmovou činnost	42 %
2. Konfliktní hodnocení rozporu mezi pozitivní hodnocení s rozpoznáním nebezpečí „častého sledování“	12 %
3. Pozitivní hodnocení s rozpoznáním nebezpečí „častého sledování“	21 %
4. Zklamání na základě vlastní zkušenosti	22 %
5. Ostré odmítnutí na základě vlastní zkušenosti	3 %

Tento problém atomizace homogenní podskupiny diváků i nediváků bude jistě nutno ověřit na základě dalších výzkumů. Zbývá ovšem i námitka, zdali by se sociologické badání nemělo zaměřit převážně na studium skupiny diváků, jejíž počet se neustále zvyšuje.

Uvedené výsledky výzkumu měly demonstrovat využití obou zmíněných verifikačních technik. Ve vší stručnosti bych na závěr uvedl, jak studie odpověděla na vypracované hypotézy. Nejprve tedy otázka *vlivu televize na využití volného času* u obou podskupin. V podskupině diváků se poslech televize objevil na prvním místě u 54% mládeže při uvedením forem využívání volného času; u nediváků se počet zredukoval na 2%. Na druhé straně se činnost „jít ven“ vyskytuje u nediváků 2× tak častěji, „procházky“ 1½× a „poslech rozhlasu“ 3× více. Ostatní formy využití volného času však neukazují velkých odchylek mezi oběma skupinami; tedy ani četba, kino! Naopak – aktivní sport byl u diváků zastoupen častěji. Získaný materiál prokázal, že právě poslech rozhlasu byl mezi mladými diváky silně omezen vlivem televize. Také návštěva kina u diváků poklesla, i když se prokázalo, že tyto rozdíly nejsou tak veliké:

<i>Týdenní návštěva kina</i>	Diváci	Nediváci
Častěji jak 1 × v týdnu	16 %	18 %
1 × v týdnu	23 %	28 %
Méně než 1 × v týdnu	61 %	54 %

Kvalitativní šetření prokázalo, že podskupina diváků se zajímá o politický život intenzivněji nežli podskupina nediváků:

<i>O politický život se zajímají</i>	Diváci	Nediváci
Ano	12 %	10 %
Častočasně	46 %	28 %
Ne	42 %	62 %

Shromážděný materiál a jeho analýza prokázala, že podskupina diváků a nediváků se ve formách využití volného času liší. Stupeň tohoto odlišení je velmi rozdílný od nepatrných

až k podstatným odchylkám. Na druhé straně poskytuje televize vyšší informovanost a vede diváky k aktivnějšímu zájmu o své okolí, život doma i za hranicemi.

Vztah televize a rodinného života bylo možno vysondovat z četných kvantitativních i kvalitativních šetření. Televize byla v provozu ve večerních hodinách týdně 14–16 hod. a z toho ji sledovala mládež 6–7 hodin. Hosté přicházejí za televizi v podskupině diváků u 50% a z toho počtu jen 12% mládeže je označilo jako nevídané. Když se televizní pořad mládeži nelíbí, opouští rodinný kolektiv a ve většině případů poslouchá ve svém pokoji nebo v kuchyni rozhlas (dříve ho poslouchala v rodinném kolektivu!). Že rozhlas nestoupil do pozadí v rodinách diváků, prokazuje např. zjištění, že 46% majitelů televize má 1 radioaparát, 47% 2 aparáty, 5% 3 aparáty a 2% 4 aparáty. Při analýze rušivých jevů v rodinném kolektivu se ukázalo, že televizi dává přednost 1. matka (41%) – 2. otec (27%) – 3. sourozenci (20%). S touto skutečností je spojena i otázka večerního rozhovoru. Různé techniky prokázaly, že představa němě sedící rodinky je schematická. 67% diváků po vysílání hovoří o pořadech; 49% hovoří i během vysílání. Tak či tak jde ovšem o poznámky a ne o formu bývalého družného, rodinného posezení při rozhovoru.

Toto a řada dalších šetření potvrdila, že televize zúžila „široký prostor“ rodinného života a vytvořila novou formu večerní společenské aktivity. Škoda, že se autor v této studii nezaměřil i na faktor času a neprovedl srovnání intenzity poslechu televize v rozmezí delší doby. Funkce rozhovoru po vysílání nebyla plně ujasněna. Výsledky ukazují, že se jedná spíše o kritické poznámky nežli o funkci společenské vzájemné aktivity. V budoucnosti by bylo třeba prokázat, jak dalece tu dochází k formě odcizení člena rodiny rodině jako základní společenské jednotce.

Analýza materiálů potvrdila, že *televize má objektivně zjištěný a též kvantitativně podchycený význam v životě mládeže*. Vedle toho tu existuje i subjektivní význam: mládež zaujímá k televizi negativní či pozitivní postoj a zařazuje ji automaticky do svého světa prožitků. Na obecnou otázku o televizi jako novém jevu v našem životě, byla získána tato hlediska:

Hlediska	Diváci	Nediváci	Celkem
Zcela pozitivní	18 %	12 %	15 %
Zcela negativní	4 %	5 %	5 %
Pro i proti	73 %	70 %	71 %
Bez udání	5 %	13 %	9 %

To znamená, že mládež považuje televizi za silného partnera a pečlivě zvažuje její klady i zápory. Vysloveně negativní, obecný postoj mládeže k televizi byl řídším jevem. Na druhé straně ovšem mládež hodnotí negativně